فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره جدید، شماره هفدهم، بهار ۱۳۹۸، صص ۲۶۲-۲۵۳ New Period, No 17, 2019, P 253-262
شماره شاپا (۲۴۷۶-۷۰۱۸) ISSN (2476-7018)

واکاوی شرایط و اوضاع احوال جانبی در موقعیت پیش‌جنایی و شکل‌گیری جرم و عناصر موثر در پیشگیری از جرم

حمزه رضایی[۱]. محمد ایلدرمی[۲]
۱. دانشجوی حقوق جزا و جرم شناسی – مدرس دانشگاه
۲. دانشجوی حقوق جزا و جرم شناسی – وکیل پایه یک دادگستری

چکیده
از آنجا که وضعیت پیش جنایی مجموعه‌ای از اوضاع و احوال خارج از شخصیت بزهکار و مقدم بر عمل مجرمانه است، با یک پدیده عینی سروکار داریم عناصر تشکیل‌دهنده وضعیت پیش‌جنایی را می‌توان به سه عنصر بزهکار و بزه‌دیده و محیط تقسیم‌بندی نمود که در کنار هم باعث تحقق جرم می‌شوند در این خصوص بزه‌دیده که مهمترین عنصر وضعیت پیش‌جنایی است، از طریق تحریک و ترغیب بزهکار، می‌تواند فرصت ارتکاب جرم علیه خود را فراهم نماید وعلاوه بر این دو عنصر، برخی از محیط‌ها و وضعیت‌های زمانی و مکانی نیز در تحقق جرم نقش دارند و باعث تحریک بزهکاران و ایجاد انگیزه در آنان می‌شوند. بنابراین برای پیشگیری از جرم، باید به این عناصر توجه شود و با تغییر در این وضعیت‌ها از تحقق جرم کاست.

واژه‌های کلیدی: موقعیت پیش‌جنایی، اوضاع و احوال حاکم بر جرم، پیشگیری وضعی، پیشگیری

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

مقدمه

وضعیت پیش‌جنائی و شرایط و اوضاع احوال جانبی آن یکی از عوامل مهم در تحقق و شکل‌گیری جرم است و در تصمیم‌گیری بزهکاران به شروع و ادامه یا انصراف از بزهکاری تاثیر دارد. از آنجا که بسیاری از تکنیک‌های پیشگیری وضعی مبتنی بر حذف و کاهش وضعیت‌های پیش جنائی است، شناخت عناصر تشکیل‌دهنده آن هم در علت‌شناسی جرم و هم در پیشگیری از آن مفید خواهد بود. نقش وضعیت پیش جنائی در تحقق جرم در چند دهه گذشته مورد توجه خاص جرم‌شناسان قرار گرفته و تا پیش از آن عواملی همچون تربیت در زمان طفولیت، ساختار ژنتیکی و غیره از علل و عوامل جرم یاد می‌شد به عبارت دیگردر زمان‌های گذشته مطالعات جرم‌شناسی فقط به بررسی بزهکار خلاصه می‌شد و جرم‌شناسان سعی داشتند تا علل و عوامل جرم را در درون بزهکاران جستجو کنند. به تدریج و با نفوذ تفکرات جدید در جرم‌شناسی تاثیر سایر عوامل در تحقق جرم نیز مورد توجه قرار گرفت و نظرها از سوی بزهکار به سوی عوامل دیگری مانند بزه‌دیده و محیط نیز جلب گردید. نقش بزه‌دیده و محیط در کنار بزهکار به عنوان عناصر تشکیل‌دهنده وضعیت پیش جنائی یکی از موضوعات جدیدی بود که توسط جرم‌شناسان مورد بحث و بررسی قرار گرفت. و بعنوان یکی ازعناصر موثر در پیشگیری از جرم تاثیر بسزایی در این حوزه ایفا نموده است.

تعاریف و مفاهیم

وضعیت: واژه وضعیت به زمینه‌ای اشاره دارد که رفتار دقیقاً در آن روی می‌دهد و تحلیل وضعیتی به جست‌وجوی ساماندهی‌هایی در روابط بین رفتارها و وضعیت‌ها اشاره می‌کند (ولد، برنارد، اسنیپس، ۱۳۸۸، ۲۱۱).

وضعیت پیش‌جنایی

این وضعیت، اوضاع و احوالی است که برای مجرم احتمالی پیش آمده و مجرم را درآستانه ارتکاب جرم قرار می‌دهد. بنابراین وقوع ارتکاب جرم از ابتدا تا انتهای آن بسته به وضعیتی است که شخص را تحت تاثیر قرار داده است (صلاحی، ۱۳۸۹، ۴۵).

بنابراین در تحقق جرم، علاوه بر شخصیت، عامل وضعیت نقش عمده‌ای ایفاء می‌کند و در توضیح عمل مجرمانه امری اساسی دارد.

ریموند گسن وضعیت پیش‌جنایی را اینگونه تعریف می‌کند: وضعیت پیش‌جنایی مجموعه‌ی اوضاع و احوال خارج از شخصیت بزهکار است که بر عمل مجرمانه مقدم هستند و سبب تدارک عمل مجرمانه می‌شوند، به قسمتی که به وسیله‌ی شخصی، مفهوم و محسوس هستند (صلاحی، ۱۳۸۹، ۱۹۳).

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

تعریف فوق بیانگر این موضوع است که: وضعیت پیش‌جنایی پدیده عینی و خارج از شخصیت بزهکار است و این وضعیت بزهکار را تحت تاثیر قرار می‌دهد شرایط و اوضاع احوال جانبی در موقعیت پیش‌جنایی و شکل‌گیری جرم نقش عمده‌ای دارند که باید در پیشگیری از جرم مورد عنایت ویژه قرار گیرند.

مراحل وضعیت پیش‌جنایی

هر وضعیت پیش‌جنایی دارای دو مرحله اساسی است واقعه یا رشته‌ای از وقایع که باعث تشکیل نقشه جنایی در ذهن بزهکار می‌شود و اوضاع و احوالی که تدارک و اجرای جرم را در برگرفته است. نقشی که هر یک از این دو مرحله ایفا می‌کنند بسیار متفاوت است، بنابراین تشخیص و تمیز بین این دو مراحل تشکیل‌دهنده، امری اساسی است (صلاحی، ۱۳۸۹، ۱۹۳).

منظور از مفهوم ذهنی وضعیت پیش‌جنایی، برداشت‌ها و تجارب قبلی است که به ذهن مرتکب خطور می‌کند تحقق می‌یابد. بدین ترتیب یک وضعیت پیش‌جنایی مخصوص، بر حسب نحوه‌ی برداشت شخص می‌تواند فعلیت یافتن عمل مجرمانه را تحریک نماید یا بر عکس، همان وضعیت بدون اثر باقی بماند. در این صورت یک شخص واحد در دو زمان متفاوت ممکن است در برابر وضعیت پیش‌جنایی، یک بار مرتکب جرم شود و بار دیگر از آن اجتناب ورزد (کلارک، اک، ۱۳۸۸، ۸۱).

برای تحقق جرم، از منظر ذهنی فرایندی سپری می‌شود که از مرحله اندیشه و تصمیم‌گیری شروع می‌شود و با اقدام به آن پایان می‌پذیرد. کل این فرایند از نظر جرم‌شناسی «گذار اندیشه به فعل جنایی» خوانده می‌شود.

تقسیم‌بندی وضعیت‌های پیش‌جنایی بر اساس نظریه کین برگ

این جرم‌شناس سوئدی تنها کسی است که وضعیت‌های پیش‌جنایی را به سه دسته تقسیم می‌کند.

۱) وضعیت مخصوص یا خطرناک

وضعیت‌های مخصوص یا خطرناک دارای دو صفت مشخص هستند:

اول: وضعیت جرم همیشه وجود دارد و جستجوی آن لزومی ندارد.

دوم: عامل انگیزه ی بزهکار بالقوه در آنها وجود دارد (اشراقی، ۱۳۸۸، ۱۷).

با این دو ویژگی است که این نوع وضعیت‌ها از دو نقطه نظر خطرناک می‌شوند:

اولاً وضعیت‌های این چنینی، شخص را مستعد رشد جنایی می‌سازد و ثانیا اشخاص یا اشیایی را در معرض خطر قرار می‌دهد که به محیط بزهکار بالقوه تعلق دارند. بنابراین وضعیت‌های خطرناک یا موجب بروز جنایت می‌شود و یا اشخاص را قربانی خود می‌سازد (کی نیا، ۱۳۸۳، ۳۰۹).

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

هر نوع از وضعیت‌های مخصوص فقط می‌تواند در اشخاصی که ویژگی خاص دارد موثر افتد در صورتی که در اشخاص دیگر نمی‌تواند تاثیری داشته باشد. اشخاصی که در وضعیت‌های مخصوص و خطرناک مرتکب جرم شده‌اند اگر از آن وضعیت خارج گردند مرتکب جرم نمی‌شوند. از انواع وضعیت‌های خطرناک می‌توان به وضعیت ماقبل زنای با محارم، قتل اعضای خانواده، ضرب و شتم زنان توسط همسرانشان، حسادت و هتک ناموس اشاره نمود (اشراقی، ۱۳۸۸، ۱۷).

وضعیت‌های غیرمخصوص یابی شکل

در این وضعیت‌ها، ارتکاب جرم امری غیرعادی است، اما به مفهوم آن نیست که امکان ارتکاب جرم در این وضعیت‌ها وجود ندارد، بلکه باید در جستجوی آن برآمد. با این وجود تحقق جرم منوط به مهیا کردن شرایطی مانند تهیه مقدمات کار، به دست آوردن ابزار ارتکاب جرم، انتخاب شرکای جرم و غیره است. در وضعیت‌های غیرمخصوص یابی شکل اشخاصی که مرتکب جرم می‌شوند از نظر استعداد جنایی کم و بیش ماهر و در عمل سریع و چابک هستند (محمد نسل، ۱۳۸۸، ۸۳).

در این وضعیت‌ها، خطر از قبل متوجه اشخاص معین نیست. انتخاب بزه دیده ناشی از شناخت و رابطه‌ی شخصی بین بزهکار و بزه دیده نیست. اقدامات در این وضعیت‌ها کمتر به اشخاص یا دیگر گروه‌های خاص محدود است. سرقت مسلحانه، کلاهبرداری سازمان‌یافته، ساخت سکه قلب از مصادیق این وضعیت هستند (گسن، ۱۳۸۵، ۱۹۶).

وضعیت مختلط یا بینابین

در این وضعیت‌ها شانس ارتکاب جرم به فرد داده شده بدون آنکه خود وی در جستجوی آن بوده باشد. اما از سوی دیگر لزوماً ارتباط خاصی بین ساختار شخصی مباشر جرم و محرک‌های خارجی وجود ندارد. این گونه وضعیت‌ها در اثر فشار یک حادثه یا یک واکنش پدید می‌آیند. به عنوان مثال هنگامی که خودی از ترس انتقام‌گیری از وی توسط گروهی دیگر مرتکب جرم می‌شود در این وضعیت اوضاع و احوال موجود در احاطه فرد وسوسه‌آمیزه است و اگر این گونه افراد را کسی هدایت نکند و از چنین محیطی دور نکند با گذر زمان به سمت بزهکاری سقوط می‌کنند. چنین وضعیتی را می‌توان یک وضعیت مختلط ناشی از «احتمال سالم ماندن، یا سقوط در بزهکاری» نامید (صلاحی، ۱۳۸۹، ۴۵). به عنوان مثال افراد در سازمان‌های تبهکاری در این دسته می‌باشند.

ارکان متشکه وضعیت پیش‌جنایی

برای اینکه عناصر پیشگیری را پیدا کنیم ابتدا به ساکن باید عناصر تشکیل‌دهنده وضعیت پیش‌جنایی را تبیین و روشن نماییم.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

در مورد عناصر تشکیل‌دهنده وضعیت پیش‌جنایی عده‌ای از جرم شناسان فهرست‌های متفاوتی ارائه داده‌اند که از جمله این جرم شناسان زلیگ، پی ناتل و کین برگ می باشند.

در کتاب زلیگ به نام رساله جرم‌شناسی تعدادی از مهمترین وضعیت‌های پیش‌جنایی فهرست گردیده است که عبارتند از: عوامل اقتصادی فردی (بینوایی- بیکاری ممتد و غیره)، اختلال‌هایی در زندگی عشقی و وسوسه‌های جنسی - یک قربانی کاملا معین به دلیل یک خصلت معین او که محرک ارتکاب جرم است مثل خانه‌ی بی‌سکنه با دریچه‌هایی بسته واکنش نسبت به تحریک به وسیله‌ی افراد مخصوص یا نمایندگان قدرت عمومی - کنش حاد الکل - سایر تحریکات نسبت به استعدادهای عاطفی در سارقین مثل تاثیر جو فروشگاه‌های بزرگ (گسن، ۱۳۸۸، ۲۰۱).

پی‌ناتل، زلیگ را به مناسبت بی‌نظمی در شمارش وضعیت‌ها مورد انتقاد قرار داده است و جنبه‌های متفاوت وضعیت‌های پیش‌جنایی را بصورت هفت قاعده طلایی کشف جرم بیان نموده است و معتقد است برای کشف علت واقعی یک جرم باید به مسائل زیر توجه کرد و به پرسش‌های آن پاسخ داد:

کی (چه کسی؟). کجا (محل وقوع جرم؟)- کِی (چه وقت؟)- چگونه (چطور؟) با چه کسی؟- چرا (برای چه؟)- موقعیت قربانی (بیداری، خواب، استرس، تفریحات مختلف. . .) از آنجایی که این پرسش‌ها در زبان آلمانی با W شروع می‌شوند به همین دلیل فوق آنرا قاعده هفت می‌نامند (گسن، ۱۳۸۸، ۲۰۱).

به نظر پی‌ناتل، با شناخت چنین اوضاع و احوالی، علت واقعی و چگونگی انجام هر جرم مشخص می‌شود (صلاحی، ۱۳۸۹، ۴۶).

مثلث وضعیت پیش‌جنایی

برای شناسایی علل جرم از نظریات جرم‌شناسی استفاده می‌شود. عمل جرم به علل بلاواسطه و علل بعید تقسیم می‌شوند. از میان علل بلاواسطه و علل بعید جرم، آنچه که به وضعیت‌های پیش‌جنایی می‌پردازد علل نزدیک و بلاواسطه یا علل قریب جرم می‌باشد. نظریه فرصت مجرمانه نیز، جرم را محصول تاثیر عللی بی‌واسطه می‌داند که جمع شدن آنها در کنار هم باعث تحقق جرم می‌گردد. در تحقق انواع جرائم، یک بزهکار آماده و انگیزه‌مند از طریق دسترسی به یک هدف آسیب‌پذیر و جذاب برای جرم، در یک محیط مساعد ودر غیاب پیشگیران لایق و انگیزه‌مند به دنبال یافتن یا ایجاد موقعیت مجرمانه است (محمد نسل، ۱۳۸۹، ۳۲۰).

نقش بزهکار در وضعیت پیش‌جنایی

برای شناسایی نقش بزهکار در وضعیت پیش‌جنایی نیازی به یافتن دلایل روانشناسی و جامعه‌شناسی نیست بلکه باید به منافعی که بزهکاران در جستجوی آن هستند پرداخته شود. در نمودار تحلیل جرم بزهکار به عنوان یکی از اضلاع مثلث جرم، یکی از عوامل تحقق جرم به حساب می‌آید برای اینکه بدانیم بزهکاران

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

چرا و چگونه مرتکب جرم می‌شوند، نباید به عوامل درونی مثل تأثیرات ژنتیک و عوامل دوری مانند فقر و فرهنگ و اقتصاد توجه کنیم، انتقاد اساسی که سی سال پیش به جرم‌شناسی صورت گرفت این بود که تأثیر عوامل اجتماعی باعث ارتکاب جرم نمی‌شود بلکه بزهکاران، فرصت‌طلبانی هستند که به دنبال کسب منافع و سود دست به ارتکاب جرم می‌زنند.

نقش بزهکار در وضعیت پیش‌جنایی، به اندازه‌ی وضعیت بزه دیده و آماج جرم و همچنین عوامل محیطی پررنگ نمی‌باشد، زیرا که تصمیم بزهکار به انجام جرم خود به عوامل و شرایط و اوضاع و احوال بیرونی دیگری از جمله محیط مناسب و آماج تحریک‌آمیز نیاز دارد. به عبارت دیگر بزهکار در شرایط مختلف بر مبنای فهم خود از وضعیت به گونه‌ای عقلانی یا متناسب با اوضاع و احوال عمل می‌کند و سود و زیان ارتکاب به جرم را می‌سنجد و بر طبق آن اقدام می‌نماید.

تصمیم بزهکار به ارتکاب بسیاری از جرائم یک تصمیم کور نیست بلکه تا حد زیادی به شرایط و موانع اطراف بستگی دارد. در حقیقت نقش بزهکار در وضعیت پیش‌جنایی، همان عوامل تاثیرگذار بر تصمیم به ارتکاب یک جرم خاص توسط یک مرتکب خاص است. زیرا کم نیستند افرادی که در عین محاصره شدن در بین عوامل جرم زا دست به ارتکاب جرم نمی‌زنند، بنابراین می‌توان گفت ارتکاب هر جرم خاصی یا تصمیم مجرمانه هر بزهکاری تابع شرایط و عوامل خاص خود است که شناخت آنها به نوبه خود تاثیر بسزایی در پیشگیری از آن دارد (کلارک، اک، ۱۳۸۸، ۸۱).

نقش بزه دیده در وضعیت پیش‌جنایی

از میان عناصر گوناگون وضعیت پیش‌جنایی، بزه دیده مهمترین نقش را در تحقق جرم ایفا می‌کند. در تحقق جرم، علاوه بر مجرم بالقوه، وجود یک بزه دیده بالقوه و اوضاع و احوال مناسب قبل از جرم نیز ضروری است بدون جمع بزهکار و بزه دیده وقوع جرم غیرممکن است در حقیقت همان فرمول «جرم= وضعیت + بزهدیده+ بزهکار» مورد توجه است (گسن، ۱۳۸۶، ۲۰).

ارتباط بین بزه دیده و بزهکار نقش اساسی در انتخاب بزه دیده توسط بزهکار ایفا می‌کند.

ممکن است انتخاب بزه دیده توسط بزهکار، بر اثر رابطه‌ای باشد که قبلاً بین آنها وجود داشته است، این رابطه ممکن است رابطه‌ای تعارض‌آمیز یا نزدیکی باشد که وقوع جرم را تسهیل می‌نماید و فرصت جرم را ایجاد می‌کند. اما در مواردی از جرائم نیز هیچگونه رابطه‌ی قبلی بین بزه دیده و مجرم نبوده و انتخاب شدن بزه دیده توسط مجرم امری اتفاقی است. اما باز نمی‌توان گفت که در صورت عدم ارتباط قبلی بزه دیده و بزهکار همیشه وقوع جرم بر روی یک بزه دیده امری اتفاقی است. مثلا کمتر اتفاق می‌افتد که قتلی بدون هیچ دلیلی و بدون وجود ارتباطی قبلی میان بزه دیده و بزهکار رخ دهد، به جز در برخی موارد مانند سرقت که به طور مخفیانه صورت می‌گیرد و شخصیت بزه دیده، مورد نظر سارق نیست که می‌توان گفت هیچ رابطه‌ای بین سارق و مالباخته وجود ندارد (میر خلیلی، ۱۳۷۸، ۱۶۳).

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

یکی دیگر از عوامل وضعیت پیش‌جنایی در تحقق جرم، محیط می‌باشد. بعضی از محیط ها به دلیل ویژگی‌های کالبدی و خصوصیات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی ساکنین آن، امکان و فرصت بیشتری برای وقوع جرم دارند، بر عکس بعضی از محیط‌ها، مانع و بازدارنده فرصت‌های مجرمانه هستند و همین امر موجب گردیده است تا در دو دهه‌ی گذشته سیاستمداران و محققان به محیط به عنوان یکی از عناصر وضعیت پیش‌جنایی، جهت کنترل و جلوگیری از بروز جرم، توجه ویژه‌ای نشان دهد. از این رو بررسی‌های مربوط به محیط های مختلف از اهمیت بسزایی در مطالعه جرم برخوردار بوده و ضرورت بررسی موضوع را دو چندان می‌کند.

محیط مناسب، موجب تحریک بزهکاران و ایجاد انگیزه برای گذار از اندیشه به عمل مجرمانه می‌باشد، بنابراین با مدیریت صحیح و شایسته از محیط، می‌توان زمینه و امکان تحقق بسیاری از جرائم را در محیط‌های مختلف از بین برد، زیرا که مجرمین در انتخاب محیط بسیار سنجیده و منطقی عمل می‌کنند و محیط‌هایی را جهت اعمال مجرمانه خود انتخاب می‌کنند که در آنها امنیت بیشتری باشد و با ارتکاب جرم منافع بیشتری را به دست بیاورند از این رو تغییر در ساختارهای مکانی و شرایط محیطی منجر به تغییر در الگوهای رفتاری مجرمین خواهد شد.

کینبرگ جرم را به مثابه یک سازش نایافتگی و محیط را وسیله تحریک می‌پندارد و طرز تلقی خود را نسبت به فرایندگذار از اندیشه به عمل مجرمانه در قالب کشش و مقاومت بیان می‌کند (نجفی ابرند آبادی، بیگی، ۱۳۸۱، ۲۰۳).

در سیاست جنایی اسلام نیز، محیط به عنوان یکی از عوامل خاص موثر بر بزهکاری مورد توجه واقع گردیده و تاکید بر تغییر شرایط آن یا بر حذر داشتن افراد از حضور در برخی محیط‌ها، از جمله تدابیری بوده که در راستای جلوگیری از تحقق وضعیت پیش‌جنایی پیش‌بینی گردیده است (میر خلیلی، ۱۳۸۷، ۳۰۸).

نقش زمان و مکان در تحقق وضعیت پیش‌جنایی

محیط به عنوان یکی از عوامل اساسی وضعیت پیش‌جنایی، در برگیرنده شرایط و اوضاع و احوالی است که زمان و مکان از جمله مهمترین آنها است. برخی از زمان‌ها و مکان‌ها دارای شرایط و موقعیتی هستند که احتمال وقوع جرم در آنها زیاد است. مجرمین برای ارتکاب جرم به دنبال زمان و مکان مناسب هستند، زمان و مکانی که حداقل خطر دستگیری و حداکثر منافع حاصله از جرم را در برداشته باشد. مجرم همیشه جوانب احتیاط را رعایت می‌کند و سعی می‌کند همه مسائل را سنجیده و بعد عمل نماید. مثلا زمان ارتکاب جرم را دقیق مورد بررسی قرار می‌دهد و زمانی را انتخاب می‌کند که بهتر راحتتر مرتکب جرم شود. برای مثال برای ارتکاب سرقت، شب را مناسب‌تر می‌داند و یا در مورد نحوه انتخاب وسیله ارتکاب

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

جرم بهترین و کم خطرترین وسیله را انتخاب می‌کند. در مورد مکان نیز سعی دارد کم‌خطرترین و در عین حال پرسودترین مکان را انتخاب نماید.

برخی مکان‌ها به عنوان پناهگاهی برای مجرمان مورد استفاده قرار می‌گیرند، برای مثال خرابه‌ها ساختمان‌های قدیمی شهر که برای معتادان و توزیع‌کنندگان مواد مخدر، یا خیابان‌ها و کوچه‌های تاریک برای سارقان و کیف قاپ‌ها محل مناسبی برای ارتکاب جرم است.

برخی از زمان‌ها نیز برای ارتکاب جرم موقعیت و وضعیت بهتری دارند، مثلاً شب‌ها، روزهای تعطیل مانند جمعه‌ها و به خصوص تعطیلات عید و تابستان که مردم بیشتر به مسافرت می‌روند یا زمان‌های مقطعی و آنی که با کنترل آنها، می‌توان از جرائم جلوگیری نمود. تغییر دادن شرایط و وضعیت در زمان‌ها و مکان‌های خاص جرم خیز، می‌تواند به نحو قابل توجهی در کاهش آمار جرائم موثر باشد. نظارت طبیعی مثل تامین کردن نور خیابان‌های تاریک، تامین امنیت داخل بانک‌ها و مغازه‌ها از این قبیل است

در برخی از موارد، قانونگذار زمان و مکان ارتکاب جرم را به لحاظ اینکه شخص مرتکب در آن اوضاع و احوال و شرایط خاص به راحتی و بدون هیچگونه مقاومتی از طرف بزه دیدگان انگیزه خود را به اجرا در می‌آورند، جزو اسباب و موجبات تشدید قانونی مجازات مرتکب است. از جمله آن موارد که مقنن صریحاً به عنوان کیفیت مشدده مکانی نام برده عبارتند از سرقت در راه‌ها و شوارع، سرقت از بانک‌ها و سرقت از مناطقی که گرفتار قوه قهریه شده باشند مثل مناطق سیل‌زده و زلزله‌زده و یا ارتکاب سرقت در محل تصادفات رانندگی. در برخی از قوانین نیز ارتکاب جرم در برخی از زمان‌ها مثل ماه‌های حرام و سرقت در شب را به عنوان کیفیت مشدده زمانی مصوب داشته است و مجازات مرتکب را تشدید کرده است (حسانی، ۱۳۷۸، ۸۱).

پیشگیری در جرم بواسطه طراحی محیط در خنثی نمودن وضعیت‌های پیش‌جنایی

وضعیت پیش‌جنایی، همان طور که در بخش اول ذکر شد، اوضاع واحوال خارجی است که بزهکار را احاطه می‌کند و او را به سوی تحقق جرم سوق می‌دهد. به عبارت صحیح‌تر، این وضعیت‌ها، موقعیت‌های قبل از تحقق جرم است که با ایجاد آنها، تحقق جرم نیز آسان می‌گردد.

در وقوع یک جرم، همگرایی و تقارن سه عنصر لازم و ضروری است، در صورت نبود هر یک از این عناصر، جرمی تحقق نماید. این سه عنصر : مجرم، قربانی و محیط می‌باشند (اشنایدر، ۱۳۸۵، ۲).

بنابراین برای پیشگیری از تحقق وضعیت پیش جنایی نیز باید به این موارد توجه شود. مطالعات جرم‌شناسی سال های اخیر به سه رویکرد در زمینه جلوگیری از تحقق وضعیت پیش‌جنایی معتقد است که پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیط به عنوان اولین رویکرد در این زمینه مطرح شده است در این رویکرد، مکان، محیط جغرافیایی، خصوصیات فیزیکی محیط، معماری و طراحی فضا و به طور کلی زمینه‌های موقعیتی

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

می‌توانند به عنوان متغیرهای تأثیرگذار در جلوگیری از وضعیت پیش‌جنایی مطرح شوند (قورچی بیگی، ۱۳۸۶، ۱۴۸).

پیشگیری وضعی در ممانعت از وضعیت پیش جنایی

در رابطه با پیشگیری از جرم، سه شیوه مبارزه ای وجود دارد که مکمل یکدیگر هستند، در عین حال برای وضعیت‌های متفاوت جرم در نظر گرفته شده‌اند. این مراحل سه گانه عبارتند از:

۱ - مرحله قبل از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم

۲ - مرحله پس از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم و قبل از تحقق عمل مجرمانه

۳- مرحله پس از اجرای فکر مجرمانه و تحقق بزهکاری

در مرحله اول، تدابیر مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و غیره در جهت از بین بردن مجرمیت اعمال می‌شود به صورتی که تصمیم به ارتکاب جرم در ذهن افراد ایجاد نگردد. این مرحله از پیشگیری، پیشگیری اجتماعی نام دارد در مواردی از قبیل رفع فقر، بیکاری و ایجاد فرهنگ صبر در مقابل وسوسه‌های مجرمانه از این دسته به حساب می‌آیند.

در مرحله دوم که فرد تصمیم قاطع به ارتکاب جرم گرفته و شیوه‌های مرحله اول در او موثر واقع نگردیده، راه‌حل‌هایی به کار گرفته می‌شود تا شخص مصمم به ارتکاب جرم نتواند تصمیم خود را عملی نماید. در این مرحله باید وضعیتی ایجاد گردد که تحقق عمل مجرمانه را دشوار و پر خطر یا ناممکن سازد بنابراین به این روش پیشگیری وضعی گفته می‌شود در این روش بدنبال کاهش وضعیت‌های پیش‌جنایی است.

مرحله سوم، پیشگیری کیفری از جرم را مدنظر قرار می‌دهد که از طریق اعمال شدید قانون و مجازات توسط دستگاه‌های کیفری صورت می‌گیرد. این مرحله بر تایید بازدارندگی مقررات کیفری و روش‌های رسمی یا قانونی برخورد با جرم اصرار دارد. و معتقد است از طریق اعمال مجازات و اقدامات موثر برای دستگیری مرتکبین می‌توان از تحقق جرم پیشگیری نمود.

از میان این مراحل سه گانه، مرحله دوم، یعنی مرحله پس از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم و قبل از تحقق عمل مجرمانه، به وضعیت پیش‌جنائی مربوط می‌شود که بهترین روش بر ای پیشگیری از آن راه‌حل پیشگیری وضعی می‌باشد.

بنابراین در پی عدم موفقیت تدابیر پیشگیری اجتماعی، توسل تدابیر پیشگیری وضعی، از طریق کاهش آماج جرم و وضعیت پیش‌جنایی امری ضروری و اجتناب ناپذیر است. این رویکرد باعث تمرکز به موقعیت‌های خاصی می‌شود که در آن فرصت‌های جرم فراهم است (شمس ناتری، توسلی زاده، ۱۳۹۰، ۲۰۱).

در پیشگیری وضعی، کنترل و ابتکار جای مجازات را می گیرد و با انجام تکنیک های پیشگیری، متناسب با هر هدفی که ممکن است آماج جرم قرار گیرد، در جلوگیری از تحقق وضعیت های پیش‌جنایی نقشی اساسی ایفا می‌نماید.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

در رویکرد پیشگیری وضعی، جرم قابل پیش‌بینی است و بدون توجه به اینکه بزهکار تحت تأثیر چه عواملی بوده، می‌توان با کاهش فرصت های ارتکاب جرم و آماج‌های آن و با اعمال روش های فیزیکی یا تغییر و کنترل موقعیت های مناسب برای ارتکاب جرم، وقوع آن راختثی نمود (صفاری، ۱۳۸۰، ۲۸۳).

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]